

Kant. El problema de la Metafísica

1 Introducció.....	1
2 El pensament de Kant.....	2
2.1 La filosofia crítica, filosofia transcendental.....	2
2.2 El capgirament copernicà.....	2
2.3 Condicions del coneixement científic (matèria i forma).....	3
2.4 La justificació de la ciència.....	4
2.4.1 Judicis analítics.....	4
2.4.2 Judicis sintètics.....	4
2.4.3 La ciència està constituïda per judicis sintètics <i>a priori</i>	5
3 Crítica de la Raó Pura.....	7
3.1 Estètica Transcendental.....	8
3.1.1 Com són possibles els judicis sintètics <i>a priori</i> en les Matemàtiques?.....	9
3.1.1.1 Exposició metafísica d'espai i temps.....	9
3.1.1.2 Exposició transcendental d'espai i temps.....	9
3.1.2 Idealisme transcendental.....	10
3.2 Analítica Transcendental.....	11
3.2.1 Analítica dels conceptes.....	12
3.2.1.1 Deducció metafísica de les categories.....	12
3.2.1.2 Deducció transcendental de les categories.....	13
3.2.2 Analítica dels principis.....	14
3.2.2.1 Esquematisme dels conceptes purs.....	14
3.2.2.2 Els principis de l'Enteniment.....	15
3.3 Dialèctica Transcendental.....	17
3.3.1 Anima.....	17
3.3.2 Univers. Antinòmies de la Raó pura.....	18
3.3.3 Déu.....	19
3.3.4 Resultats de la Dialèctica transcendental.....	19
4 Bibliografia.....	19

1 Introducció

Immanuel Kant (1724-1804) és un dels filòsofs il·lustrats més destacat per la seua influència en la història del pensament occidental. La seua activitat filosòfica es divideix en dos períodes:

- El període precrític:
  - Etapa científica (1747-1760). En aquesta etapa, Kant pretenia fer una síntesi de la Física de Newton i de la Metafísica de Leibniz.
  - Etapa metafísica (1760-1770). En aquesta etapa rebutja la Metafísica tradicional per considerar que la filosofia, més que produir coneixement, ha de ser crítica del coneixement. Kant concep la filosofia, la Metafísica, com la ciència dels límits de la Raó humana, i no com un sistema de la saviesa.
- El període crític: La problemàtica filosòfica d'aquest període la resumeix Kant en la *Lògica* (1800):

“El camp de la filosofia ... pot reduir-se a les preguntes següents: 1) Què puc saber? 2) Què he de fer? 3) Què m'està permès esperar? 4) Què és l'*home*? A la primera pregunta respon la Metafísica; a la segona, la Moral; a la tercera, la Religió, i a la quarta, l'Antropologia. Però, en els fons, es podria considerar tot això com pertanyent a l'Antropologia, perquè les tres primeres preguntes es refereixen a la darrera” (*Lògica*, Introducció)

Ací ens ocuparem de la primera qüestió: què puc saber? El 1770 Kant escriu *Sobre la forma i els principis del món sensible*, on distingeix clarament entre coneixement sensible i coneixement intel·ligible. El coneixement no resta limitat a l'experiència, hi ha que reconèixer l'existència d'un coneixement metafísic que s'ha de justificar. Del que es tracta és d'esbrinar “si alguna vegada ... la Metafísica podrà arribar a exposar alguna cosa que siga, per fi, ciència” (*Prolegòmens*, 383). Aquesta serà la tasca de la “Filosofia Transcendental”, edificada sobre la idea d'un subjecte que imposa les seues condicions subjectives per a què les coses puguin ser conegudes i pensades. En solucionar el problema de la Metafísica, Kant treballà deu anys. El 1781 publicà la *Crítica de la Raó Pura*. La seua gran aportació és la noció de “**Subjecte Transcendental**”, a saber, el subjecte que imposa a la *matèria* del coneixement la *forma* de representar-se les coses.

2 El pensament de Kant

2.1 La filosofia crítica, filosofia transcendental

El sistema filosòfic de Kant rep el nom de “criticisme” o “filosofia crítica” i el trobem exposat, sobretot, en les seues tres obres principals: *Crítica de la Raó pura* (1781), *Crítica de la Raó pràctica* (1785) i *Crítica del judici* (1790). Els elements introductoris d'aquest sistema filosòfic els denominà “filosofia transcendental” i els exposà en els *Prolegòmens* (1783) i en la *Crítica de la Raó pura*.

Per “filosofia transcendental”, Kant entén l'examen al qual cal sotmetre la Raó per tal d'indagar quines són les condicions que fan possible el coneixement *a priori*. Kant tracta d'elaborar una teoria del coneixement que li permeta justificar la validesa del coneixement científic. Aquesta epistemologia haurà de contestar qüestions del tipus: com són possibles els judicis sintètics *a priori*?, com és possible l'experiència?, com és possible la Naturalesa? Kant diu que la filosofia transcendental només pretén saber “si és en principi possible alguna cosa semblant al que s'anomena Metafísica”. **La filosofia transcendental investiga com és l'estructura de la ment.** És per açò que diem que l'epistemologia de Kant és “crítica”, que Kant ha fet un capgirament copernicà en filosofia atès que no s'interessa per l'objecte d'estudi (la Naturalesa), sinó pel subjecte que coneix, doncs és ell qui construeix el coneixement.

Per què volgué Kant fer una crítica de la Raó? Perquè Hume sostingué que, en el coneixement de les coses, no era possible anar més enllà del que coneixem a través dels sentits i de la memòria. I centrà la seua crítica a la Metafísica en el concepte de “causalitat” (podem pensar alguna relació necessària i universal entre els successos de la Naturalesa?) Segons Hume, no podem fonamentar el “principi de causalitat” ni en la Raó ni en l'experiència; aquest es deu només a una mena de fe irracional basada en el costum. En conseqüència, la Metafísica no és possible. Kant veié que aquesta manera d'argumentar desproveïa de tot fonament, no sols les teories físiques de Newton, sinó també qualsevol coneixement de l'experiència. No podrà haver-hi cap ciència de la Naturalesa o de l'experiència en general, si no és possible fundar-la en un coneixement causal. A l'afirmació de Hume que no és possible un coneixement universal i necessari de les coses, perquè ni la necessitat ni la universalitat no les trobem en l'experiència, Kant oposa la suposició que, si no venen de l'experiència aquesta necessitat i universalitat i atès que són les condicions necessàries d'un vertader coneixement, han de ser un element *a priori* del coneixement. La idea de causalitat, així com les nocions fonamentals de la Metafísica, no provenen de l'experiència; provenen de l'Enteniment, de la mateixa estructura del conèixer.

2.2 El capgirament copernicà

En les filosofies anteriors, l'única causa del coneixement era l'existència de fets o successos, a partir dels quals s'obtenien conclusions i justificacions: el Racionalisme defensava que les idees innates o *a priori* eren l'origen del coneixement; l'Empirisme n'establia un origen sensible del conèixer; però, en ambdós casos, **el subjecte epistèmic no semblava tenir cap participació activa en la construcció del coneixement.** A diferència d'aquests corrents filosòfics, els quals entenien el coneixement com l'adaptació de la ment a l'objecte i acceptaven una correspondència més o menys fidel entre el món exterior i els continguts de la ment, Kant proposa un nou procediment per tractar les qüestions epistemològiques, el que suposarà una nova manera de plantejar els problemes filosòfics. Fins ara, diu Kant, tota explicació del coneixement girava sota la suposició que el subjecte epistèmic s'havia de sotmetre al dictat dels objectes. **Què ocurreria, proposa, si transmutem les posicions?** És a dir, si són els objectes els que s'han de sotmetre a les exigències de la racionalitat humana.

Kant sosté que, per entendre l'experiència (coneixement *a posteriori*), és necessari tenir coneixements que no vinguen de l'experiència (coneixement *a priori*): “encara que tot el nostre coneixement comence amb l'experiència, no per això procedeix tot ell de l'experiència”. Així, el coneixement empíric pot complir les condicions exigides pel vertader coneixement (universalitat i necessitat). Açò equival a afirmar que **no és l'Enteniment el que es deixa governar pels objectes, sinó que són aquests els que es sotmeten a les lleis del coneixement** imposades per l'Enteniment

humà. Kant fa un “capgirament copernicà” en epistemologia¹. Kant creu que d'aquesta manera s'explica millor el coneixement dels objectes d'una manera necessària i universal.

Assage's doncs si no avançarem més en els problemes de la Metafísica, en admetre que els objectes han de regir-se pel nostre coneixement, la qual cosa concorda amb la desitjada possibilitat d'un coneixement a '*priori*' de tals objectes, el qual establisca alguna cosa sobre ells abans que ens siguin donats. Ocorre amb açò com amb el primer pensament de *Copèrnic* qui, com no aconseguia explicar bé els moviments celestes si admetia que la massa tota de les estrelles girava entorn de l'espectador, assajà si no tindria més èxit en fer que l'espectador girara i en deixar en canvi les estrelles immòbils. En la Metafísica es pot fer un assaig semblant, pel que fa a la *intuïció* dels objectes. Si la intuïció hagués de regir-se per la constitució dels objectes, no comprenc com es pot a '*priori*' saber alguna cosa d'ella. Regeix-se però l'objecte (com objecte dels sentits) per la constitució de la nostra facultat d'intuïció?, llavors puc molt bé representar-me aquesta possibilitat. (I, Kant *Crítica de la Raó Pura*. Pròleg a la segona edició).

2.3 Condicions del coneixement científic (matèria i forma).

Què significa que els objectes han de sotmetre's a la racionalitat humana i no aquesta deixar-se dominar pels objectes? Que els *homes* no són receptors passius de les coses que existeixen en el món exterior. Són agents constructors del coneixement. I, en la construcció del coneixement concorren dos tipus de condicions, materials i formals. Així, si prenem un sistema de proposicions d'una ciència com ara la Física, ens trobem que aquestes proposicions contenen dues classes d'elements:

- Uns elements (**condicions materials**) que procedeixen de l'experiència (ens són donats per la percepció) com, per exemple, “la calor dilata els cossos”. Aquest component és *a posteriori*.
- Altres elements (**condicions formals**) que no procedeixen de l'experiència. Així quan diem “la calor dilata els cossos”, el que diem és que “la calor sempre dilata tots els cossos per tot arreu”. Aquesta universalitat i necessitat agregada a les dades de l'experiència, és el component *a priori* que aporta la raó pura.

Precisament, és aquest segon element (les condicions formals) el que permet passar de la contingència d'allò sensible i experimental a la universalitat i necessitat del coneixement científic. Aquesta passa (la de la inducció), que sempre és difícil d'explicar, ve a ser la següent:

Per l'experiència, el coneixement d'una cosa mai no pot ser universal i necessari, perquè sempre està associat a intuïcions sensibles particulars. No obstant açò, la ciència (les Matemàtiques i la Física) és universal i necessària. Si el coneixement es constitueix per la interacció de dos elements (l'objecte i la ment) i és impossible que la universalitat i la necessitat s'originen en l'experiència (l'objecte), aleshores la possibilitat de la universalitat de la ciència rau en la ment. És el subjecte epistèmic, **el jo transcendent**, qui aporta al coneixement determinats elements aliens a l'experiència (*a priori*), els quals fan de la ciència un coneixement universal i necessari.

L'objectiu general de Kant és trobar els elements que, sense formar part del món material i de l'experiència, són necessaris per a conèixer; és a dir, **esbrinar el que hi ha d'*a priori* en el coneixement científic**.

¹ Aquesta manera d'entendre el coneixement, no és nova en la història. Es va aplicar en les Matemàtiques, en els temps d'Euclides (ss. -IV / -III), i en les ciències de la Naturalesa, en els temps de Galileu (s. XVII). Les matemàtiques gregues fundaven la seua certesa en la construcció de la figura que *el* geòmetra concebia a la seua ment; la ciència moderna funda la seua innovació en el fet que és ella la que interpel·la la Naturalesa mitjançant les seues hipòtesis. La filosofia (Metafísica), per progressar com ciència, ha de fer el mateix.

2.4 La justificació de la ciència

I per a esbrinar quins són aquests elements *a priori* del coneixement, Kant² investiga com estan fetes les ciències del seu temps (Matemàtiques i Física). La Física de Newton està formada per judicis (tesis, afirmacions, proposicions). Un judici és un acte mental pel qual l'Enteniment afirma que el subjecte pertany o no al predicat en una proposició que pot ser vertadera o falsa. Tot judici consta de dos termes, el subjecte lògic (del qual es diu alguna cosa) i el predicat (la cosa que es diu del subjecte). Kant classifica els judicis utilitzats per les ciències en dos grups: judicis analítics i judicis sintètics.

2.4.1 Judicis analítics

Un judici és analític quan el predicat està contingut en el subjecte. És a dir, si analitzem mentalment el concepte del subjecte (S) i el dividim en els seus elements conceptuals, trobarem que el que es predica del subjecte [el concepte (P)] és un d'aquests elements.

Exemples:

- "El triangle té tres angles". Aquest judici és analític perquè en analitzar el concepte de triangle, ens trobarem que dins del subjecte (triangle) està el predicat "tenir tres angles".
- "Tots els cossos són extensos". El predicat 'extens' no afegeix res de nou al subjecte 'cossos', només expressa una propietat essencial del subjecte.

Quin és el fonament de la legitimitat dels judicis analítics? o, dit d'una altra manera, **per què els judicis analítics són vertaders?** El fonament de la seua legitimitat o validesa rau en el principi d'identitat. Com el subjecte ja conté al seu si el predicat, el judici pel qual establim aquest predicat no farà més que repetir, en el predicat, el que ja està contingut en el subjecte. Per això és un judici explicatiu, un judici d'identitat. També podem anomenar-lo una tautologia³, un dir el mateix, un repetir el mateix. Per tant, els judicis analítics **són vertaders, universals i necessaris**:

- Vertaders, perquè no diuen més en el predicat del que està contingut en el subjecte.
- Universals (vàlids en tot lloc i en tot temps), perquè expliciten en el predicat el que està implícit en el subjecte i aquesta explicitació és independent del temps i de l'espai.
- Necessaris (no poden ser d'una altra manera), perquè aquests judicis tautològics, derivats del principi d'identitat, es fonamenten en el principi de no contradicció. No pot ser que un triangle no tinga tres angles.

I com són vertaders, universals i necessaris no tenen el seu origen en l'experiència, sinó en l'anàlisi mental del concepte del subjecte. Són, per tant, **judicis a priori**, independents de l'experiència.

2.4.2 Judicis sintètics

Un judici és sintètic quan el predicat no està contingut en el subjecte. Exemple: "La calor dilata els cossos". Si analitzem el concepte 'calor' no trobarem en ell la 'dilatació dels cossos', com trobem en el concepte de 'triangle' el de "tenir tres angles". Aquests judicis s'anomenen sintètics perquè uneixen elements heterogenis en el subjecte i en el predicat. Per això diuen més del que ja estava contingut en el subjecte. Són, doncs, judicis extensius, és a dir, amplien el nostre coneixement.

Quin és el fonament de la legitimitat dels judicis sintètics? o, el que és el mateix, **per què són vertaders els judicis sintètics?** El fonament de legitimitat o validesa d'aquests judicis està en **l'experiència**, en la percepció sensible. Si no podem extraure la dilatació dels cossos (el predicat) del concepte de calor (el subjecte), llavors només podem dir amb veritat que la calor dilata els cossos perquè

2 Per a Kant, com pels seus predecessors (des de Descartes fins Hume), la filosofia és sobretot teoria del coneixement. Però hi ha una diferència fonamental: quan els seus predecessors parlaven de coneixement (la ciència estava en procés de construcció), teoritzaven sobre com hauria de fer-se la ciència; mentre que quan ho feia Kant, la ciència ja estava feta, era el coneixement físic-matemàtic de la Naturalesa establert per Newton. La diferència radica en que la formulació matemàtica de les lleis de la Naturalesa ja no era una possibilitat, sinó una realitat.

3 Tautologia: del grec *tauto* = el mateix y *logia* = dir

experimentem (tenim la percepció sensible) que quan cal fem un cos, aquest es fa més voluminós. Així, **els judicis sintètics són veritaders en tant que l'experiència els avale**. Ara bé, com l'experiència és la percepció sensible, i la percepció sensible només es verifica en un 'aquí' (espai) i un 'ara' (temps), resulta que els judicis sintètics **són veritaders mentre la percepció sensible els verifica**. La seua validesa està limitada a l'experiència sensible, s'esgota en les coordenades espai-temporals. I des del moment que deixem de percebre la dilatació dels cossos i la calor al mateix temps, ja no tenim el fonament que avale aquests judicis sintètics. Per això, els judicis sintètics (també anomenats judicis de percepció) **són particulars i contingents**:

- Particulars, perquè la seua veritat està restringida al 'aquí i ara'.
- Contingents, perquè el seu contrari no és impossible. El mateix poguera ser que la calor en compte de dilatar els cossos els contrauguera.

I com són judicis particulars i contingents, tenen el seu origen en l'experiència, és a dir, **són judicis a posteriori**.

2.4.3 La ciència està constituïda per judicis sintètics a priori

Amb quina d'aquestes dues classes de judicis està constituïda la ciència, el coneixement científic, la Física? Per judicis analítics, no; perquè aquests són tautologies i no augmenten el coneixement. Si la ciència estigués formulada amb judicis analítics (com volgué Leibniz), la Física seria tautològica, una repetició del que ja està contingut en els conceptes de subjecte. I tampoc no és possible que la ciència estiga constituïda per judicis sintètics. Perquè la ciència enuncia, sobre els seus objectes, judicis que són veritaders universal i necessàriament; no judicis particulars o contingents. Si la ciència estigués constituïda per judicis sintètics, per enllaços de fets (com pretenia Hume), per associacions d'idees i repeticions concretes d'experiència, la ciència, com deia Hume, no seria ciència, sinó un costum sense fonament; mancaria de legítima validesa universal i necessària. Però la ciència, la Física de Newton, escrita amb fórmules matemàtiques, no és una tautologia i tampoc no és un hàbit sense fonament lògic.

Per tant, **el coneixement científic ha d'estar constituït** per una classe de judicis entre analítics i sintètics. D'una banda seran judicis que, com els sintètics, augmenten efectivament el nostre coneixement i, per tant, tinguen la propietat d'afegir, amb el predicat, alguna cosa que no estava continguda en el subjecte. Però d'altra banda, hauran de ser, com els analítics, *a priori*, és a dir, universals i necessaris, independents de l'experiència. Aleshores, **la ciència està constituïda per judicis sintètics a priori**.

El problema ara és mostrar la possibilitat d'aquest tipus de judicis, doncs sembla absurd que un judici sintètic, que no està fundat en el principi de no contradicció, sinó en la percepció sensible, siga *a priori*. Per a resoldre aquest problema, la primera cosa que fa Kant és mostrar que efectivament les ciències (Matemàtiques i Física) estan constituïdes per judicis sintètics *a priori*.

Les **Matemàtiques**, que han passat per ser el prototip de les "veritats de Raó" (Leibniz) o de les "relacions d'idees" (Hume), quin tipus de judicis utilitzen? Veiem un exemple: "la línia recta és la més curta entre dos punts". Aquest judici no és analític perquè el concepte 'línia recta' no conté cap cosa que s'assemble a la magnitud, a la quantitat ("més curta"). 'Línia recta' significa una línia els punts de la qual estan tots en la mateixa direcció. Així, si diem: "la línia recta és una línia els punts de la qual estan en la mateixa direcció", haurem fet un judici analític. Però, en afirmar "la línia recta és la més curta entre dos punts", el que fem és afegir-ne amb el predicat el concepte 'curta' (magnitud) al subjecte (línia recta). Ací tenim un exemple de judici sintètic i, a més a més, *a priori*, perquè no cal mesurar amb un metre la línia recta per veure que és la més curta entre dos punts. És una cosa evident; és, com deia Descartes, una naturalesa simple. Es veu per intuïció. I aquesta intuïció és *a priori*, no és una intuïció sensible. Tenim, doncs, un exemple de judici sintètic *a priori* en Matemàtiques.

La **Física** també està plena de judicis sintètics *a priori*. Quan diem: "en tot moviment que es transmet d'un cos a un altre, l'acció és igual a la reacció", estem emetent un judici sintètic i, alhora, *a priori*, perquè no cal demostrar-lo experimentalment. La llei de la inèrcia, i les altres lleis del moviment, com les concebé Galileu? Doncs com ell mateix va dir: '*ment concipio*', és a dir, sense considerar-ne cap experiència sensible, concebé mentalment un espai i un mòbil dins d'aquest espai i, d'aquesta pura concepció hi tragué, per pura intuïció directa, les lleis del moviment.

I en la **Metafísica**? També aquí, els judicis que formulà Descartes en demostrar, per exemple, l'existència de déu, són *a priori*. Doncs, ni Descartes, ni cap dels que han demostrat l'existència de déu o la immortalitat de l'ànima, no han tingut mai cap experiència de déu o de la immortalitat de l'ànima. I també tals judicis són sintètics perquè en les nocions "tot fenomen ha de tenir una causa" i "és necessari detenir-se en aquesta sèrie de causes en arribar a déu", el predicat no està contingut en el subjecte. L'anàlisi del subjecte ens portaria més prompte a afirmar la infinita sèrie de les causes.

Conclusió: després de recórrer ràpidament les ciències que constituïen la saviesa del seu temps, Kant mostra que **tot el coneixement humà està realment constituït per judicis sintètics *a priori***. A partir d'ara, Kant tractarà d'esbrinar quines són les condicions que fan possible aquest tipus de judicis que alhora augmenten el nostre coneixement i són *a priori*. Ens trobem davant el problema de la fonamentació de la inducció.

Com sabem hi ha dues **classes d'inferències**: la deducció i la inducció. La **deducció** consisteix en una sèrie de raonaments que són tots de tipus analític. Donada una premissa, extraïem d'ella una conclusió la qual es troba continguda en la premissa. Però aquests conceptes bàsics, dels quals hom extrau el que està contingut en ells, com han estat establerts? Si diem, per exemple:

la calor dilata els cossos, ara fa calor, aleshores els cossos es dilaten hem fet una deducció. Però, com hem obtingut la primera premissa? La Lògica diu que per **inducció**. El procediment de la inducció és l'invers al de la deducció. La deducció pren com a punt de partida un concepte general i d'ell extrau el que està al seu si; en canvi, la inducció agafa com a punt de partida fets particulars, observacions, experimentacions particulars i contingents i després amplifica la seua validesa en donar-lis un caràcter universal i necessari. Observem una vegada i una altra que la calor dilata aquest cos, l'altre cos...; i això ocorregué ahir, hui, en aquest laboratori, en l'altre...; i, amb aquests casos d'observació directa, formulem una proposició general, universal i necessària: "la calor dilata els cossos". La inducció, a diferència de la deducció, va del que és particular al que és general.

Ara bé, la legitimitat de la deducció rau en l'aplicació del principi d'identitat; és l'explicitació en les conclusions del que ja està contingut en les premisses. Però el procediment de la inducció, en el qual la conclusió conté molt més del que hi està contingut en la premissa, en què es fonamenta?, quina és la condició de la seua legitimitat? En la inducció tenim el mateix problema que en els judicis sintètics *a priori*. Com resoldre'l? Segons Kant hi ha que esbrinar com és possible el coneixement sintètic *a priori*, quines condicions lògiques han de succeir en la ciència perquè els coneixements científics siguin alhora sintètics (particulars i contingents) i *a priori*. Kant divideix aquest problema en tres parts⁴

- Quines condicions *a priori* suposa el coneixement sensible? Com són possibles els judicis sintètics *a priori* en les Matemàtiques?
- Quines condicions *a priori* suposa el coneixement científic? Com són possibles els judicis sintètics *a priori* en la Física?
- Hi ha elements *a priori* de la Raó pura? Són possibles els judicis sintètics *a priori* en la Metafísica?

4 Kant divideix aquest problema en tres parts perquè divideix el coneixement humà en tres grans grups:

- el **coneixement matemàtic** ens posa en presència de les formes universals de tots els objectes, de tot ésser, de tota existència;
- el **coneixement físic** (per Física entén Kant la ciència de la naturalesa -el conjunt de tots els objectes reals- en general) és el coneixement de la realitat mateixa, el coneixement de les coses;
- la **metafísica** és la ciència d'aquells objectes que no ens en són accessibles en l'experiència.

Aquestes qüestions seran contestades per Kant en la *Crítica de la Raó Pura*⁵. Primer demostrarà que hi ha elements *a priori* (exposició Metafísica) i, després que aquest elements són les condicions de possibilitat dels judicis sintètics *a priori* (exposició transcendental). Les respostes seran afirmatives per a les Matemàtiques i per a la Física; negatives, per a la Metafísica.

3 Crítica de la Raó Pura

"Què puc saber?" és el tema de la *Crítica de la Raó Pura*. Per determinar l'abast i possibilitat de la Metafísica, Kant investiga el que hi ha de pur en totes les ciències, després de discriminar els elements procedents de l'experiència i els elements procedents de la Raó pura (de la Sensibilitat, de l'Enteniment i de la Raó).

La *Crítica de la Raó Pura* està estructurada en tres parts.

- **Estètica transcendental:** crítica de la Sensibilitat. Contesta les preguntes "Quines condicions a priori suposa el coneixement sensible? Com són possibles els judicis sintètics a priori en les matemàtiques? En l'Estètica Transcendental, Kant estableix les condicions *a priori* del coneixement sensible.
- Lògica transcendental:
  - Lògica de la veritat (**Analítica transcendental**): És una crítica de l'Enteniment. Contesta les preguntes: Quines condicions *a priori* suposa el coneixement científic? Com són possibles els judicis sintètics *a priori* en la Física? Estableix les condicions *a priori* del coneixement científic.
  - Lògica de la il·lusió (**Dialèctica transcendental**): És una crítica de la raó. Contesta les preguntes: Hi ha elements *a priori* de la Raó pura? Són possibles els judicis sintètics *a priori* en la Metafísica? Estableix els elements *a priori* de la raó pura.

En el **Pròleg** a la segona edició, Kant exposa una de les seues principals preocupacions. És possible la Metafísica? O, el que és el mateix, pot la Metafísica ampliar el nostre coneixement de la realitat? Kant no nega la importància dels temes principals de la Metafísica (jo, univers i déu), però reconeix que està desacreditada. Això és així perquè les Matemàtiques i la Filosofia de la Naturalesa (la Física) han progressat i en aquests camps hi ha una gran àrea de coneixement generalment acceptat, mentre que en la Metafísica no deixa d'haver disputes sense fi. El fet és que la Metafísica, a diferència de la Física, no ha trobat cap mètode científic segur l'aplicació del qual li permeta resoldre els seus problemes.

Els trets que han contribuït a produir indiferència respecte de la Metafísica i les seues pretensions són: el caràcter inacabat de la Metafísica, la seua incapacitat per trobar fins ara un mètode que porte a conclusions certes, la seua tendència constant a desfer tots els seus passos i tornar a començar des del principi. Aquesta indiferència és expressió d'una certa maduresa de judici que es nega a conformar-se amb un coneixement il·lusori o pseudociència. Per això cal emprendre una investigació crítica de la Metafísica.

Quina forma ha de prendre aquesta investigació crítica? Per a Kant, la Raó elabora per si mateixa, arran de l'experiència, conceptes i principis. No naixem amb el concepte 'causalitat', però arran de l'experiència, la Raó el construeix per si mateixa. És tracta d'un concepte *a priori* (no procedeix de l'experiència) el qual és aplicat a l'experiència mateixa i, en certa manera, la governa. Per tant, dirà Kant, **hi ha conceptes i principis a priori fundats en la pròpia estructura de la ment**. Aquests conceptes són "purs", és a dir, estan buits de tot contingut empíric. Ara bé, en la *Metafísica* hom ha suposat que la Raó pot aplicar aquests conceptes purs per aprehendre realitats suprasensibles i coses *en si*. Però aquest supòsit, segons Kant, fou precipitat: no podem considerar que els conceptes i principis *a priori* de

5 Què vol dir aquest títol? El sentit que li dóna Kant a la paraula **crítica** és l'etimològic: crítica significa investigació, estudi. **Pura** és el mateix que *a priori*, és a dir, independent de l'experiència. **Raó** és el conjunt de les facultats superiors (Sensibilitat, Enteniment i raó). Per tant, "crítica de la raó pura" significa la investigació de la raó en el seu funcionament independent de l'experiència.

la Raó puguen ser utilitzats per transcendir l'experiència, és a dir, per conèixer realitats no donades en l'experiència. Abans de res hem d'emprendre una investigació crítica sobre les potencialitats de la Raó pura. Aquesta ha estat la tasca descuidada pels *filòsofs* dogmàtics i encetada per Kant.

La crítica de la Metafísica no és "sinó la investigació crítica de la Raó pura mateixa", és a dir, "una investigació crítica de la facultat de la Raó respecte de tots els coneixements als que pot aspirar aconseguir independentment de tota experiència". Suposem amb Kant que la Metafísica especulativa és una ciència no empírica la pretensió de la qual és transcendir l'experiència i arribar a conèixer realitats purament intel·ligibles (no sensibles) mitjançant conceptes i principis *a priori*. La validesa d'aquesta pretensió vindrà determinada per la resposta a la qüestió què i quant pot conèixer la ment en prescindir de l'experiència?

Per conèixer les capacitats de la ment, de la Raó, cal fer-li una investigació crítica. Kant es proposa trobar les condicions pures presents en el subjecte epistèmic que li van a permetre conèixer els objectes. Aquesta tipus d'investigació fou anomenada per Kant, "transcendental". Una de les tasques principals de la *Crítica de la Raó Pura* consisteix a mostrar de manera sistemàtica quines són aquestes condicions pures. I si les condicions trobades mostren que les realitats que transcendeixen l'experiència sensible no poden ser objecte de coneixement, s'haurà mostrat que les pretensions de la Metafísica especulativa són buides i vanes. És a dir, que la Metafísica no és possible com a ciència.

3.1 Estètica Transcendental

L'Estètica⁶ transcendental estudia les condicions *a priori* del coneixement sensible. La tesi defensada per Kant és que **espai** i **temps** són les **condicions necessàries** per a què els objectes se'ns donen als nostres sentits. Tot coneixement comença amb l'experiència i la Sensibilitat és la primera capacitat de conèixer. Kant la defineix així:

La capacitat (receptivitat) de rebre representacions per la manera en què ens afecten els objectes, anomena's Sensibilitat. Així, doncs, mitjançant la Sensibilitat ens en són donats objectes i ella sola ens proporciona intuïcions (*Crítica de la Raó Pura* A19. B33)

Aquesta capacitat de rebre representacions té dues vessants:

- Sensibilitat externa (vista, oïda...): ens permet representar-nos en l'**espai** els objectes com externs al nostre jo.
- Sensibilitat interna: ens permet tenir consciència dels nostres estats psíquics en el **temps**.

El resultat del coneixement mitjançant la Sensibilitat és la **intuïció sensible**.

La Sensibilitat depèn d'unes determinades condicions empíriques (per exemple, per veure cal llum i un organisme preparat amb l'òrgan de la visió, entre d'altres coses), i d'altre tipus de condicions necessàries i universals la més important de les quals és que la percepció ocorre en un espai i un temps determinats, doncs res no es percep fora de l'espai i del temps. **El coneixement comença, doncs, amb la sensació, però no tot el que coneixem prové de la sensació.** En "allò conegut" per la sensació, el **fenomen**, Kant diferencia entre **matèria** (el que és empíric) i **forma** (la manera de conèixer allò empíric). La forma no és sensació, és una condició transcendental de la sensació; per això és *a priori*. El problema de la sensació el tracta Kant paral·lelament amb la investigació del perquè les Matemàtiques són una ciència.

⁶ El significat del terme 'estètica' en Kant és el seu sentit etimològic. Estètica deriva de la paraula grega 'aisthesis', que significa sensació; també significa percepció. L'estètica és, doncs, la teoria de la Sensibilitat en tant que facultat de tenir percepcions sensibles.

3.1.1 Com són possibles els judicis sintètics a *'priori'* en les Matemàtiques?

Les Matemàtiques són la ciència que estudia l'espai i el temps. El que fa que les Matemàtiques puguin ser una ciència (aço és, que siga possible fer judicis sintètics a *priori* a partir de les intuïcions d'espai i temps) és el mateix que fa possible el nostre coneixement sensible. La nostra Sensibilitat és espai-temporal, com ho són també les Matemàtiques.

Ara bé, **espai i temps no són realitats ni físiques ni metafísiques**, no tenen una existència *en si i per si*, sinó que són formes de la nostra capacitat de percebre; són **formes de la intuïció**. Així, atès que les Matemàtiques estan fonamentades en les formes de la intuïció, tota intuïció que tinguem estarà subjecta a l'espai i el temps. Com arriba Kant a aquest resultat? Per a arribar a aquest resultat, Kant ha de mostrar tres assercions:

1. Que espai i temps són a *priori* (independents de l'experiència).
2. Que espai i temps són intuïcions i no conceptes de coses reals.
3. Que aquestes intuïcions pures (espai i temps) són el fonament de la possibilitat dels judicis sintètics a *priori* en les Matemàtiques.

Les dues primeres proposicions les tracta juntes, en l'*exposició metafísica*. La tercera, la tracta en l'*exposició transcendental*.

3.1.1.1 Exposició metafísica d'espai i temps

En l'exposició metafísica, Kant mostrarà que espai i temps no poden ser conceptes empírics presos de l'experiència i que només poden entendre's com representacions necessàries a *priori* de tot fenomen.

L'exposició metafísica d'espai i temps consta de dues tesis:

- **Espai i temps són a *priori*** (independents de l'experiència). Perquè:
  - Espai i temps no provenen de l'experiència sinó que són el seu supòsit (subjauen a l'experiència). Que 'espai' és a *priori* el mostra el fet que no podem tenir experiència de res, si no és en l'espai; que 'temps' és a *priori* s'adverteix només en reflexionar que qualsevol percepció sensible és una vivència i que tota vivència és un succeir, una cosa que li succeeix al Jo. I succeir significa que en el curs del temps alguna cosa ve a ser. Per tant, si tota percepció sensible és una vivència i tota vivència és alguna cosa que ens sobrevé, la percepció sensible implica el temps.
  - Podem pensar l'espai sense coses, però no podem pensar les coses sense espai. Per tant, el pensament de les coses suposa l'espai; però el pensament de l'espai, no suposa les coses. Igualment podem pensar el temps sense esdeveniments, però no podem concebre un esdeveniment sense estructura temporal. Per tant, l'espai i el temps són a *priori*, no provenen de l'experiència.
- **Espai i temps són intuïcions i no conceptes**. Una intuïció ens dóna coneixement d'un objecte singular, únic. 'Espai' no és un concepte perquè no n'hi ha molts espais; l'espai és únic; per això el coneixem per intuïció. Temps no és un concepte perquè no hi ha molts temps, sinó un sol temps. La unitat i la unicitat del temps fa que d'ell no puguem tenir concepte, sinó només intuïció.

Ara ja podem dir que **espai i temps són intuïcions pures de la Sensibilitat**.

3.1.1.2 Exposició transcendental d'espai i temps

De l'exposició metafísica concloem que espai i temps són intuïcions pures. L'exposició transcendental demostrarà que espai i temps són les condicions de cognoscibilitat de les coses, fent dependre d'aquesta justificació que les matemàtiques siguen una ciència construïda, la vàlida objectiva de la qual ningú no dubta. Kant anomena **condicions transcendents de l'objectivitat** les condicions que "posa" el subjecte, per a què l'objecte siga "objecte de coneixement", en la correlació subjecte-objecte. En aquest

sentit, l'exposició transcendental de l'espai i del temps va a consistir en demostrar que espai i temps són les condicions de cognoscibilitat de les coses.

Espai. L'exposició transcendental mostra que l'espai és la condició de possibilitat dels judicis sintètics *a priori* en la geometria.

La Geometria és una ciència que determina les propietats de l'espai sintèticament i, no obstant, a '*priori*'. (CRP, B-40)

En la geometria teòrica, quan definim una figura, el que fem és construir-la (per exemple, diem que el cercle és la corba construïda per una recta que gira al voltant d'un dels seus extrems; que l'esfera és el volum construït amb una circumferència que gira al voltant del diàmetre). I aquestes figures no provenen de l'experiència. Per definir-les intuïm l'espai pur i construïm figures pures. Però, quan passem de la geometria teòrica a la geometria aplicada, ens trobem que allò que hem tret de la pura ment, per pures intuïcions internes, concorda perfectament amb la realitat. D'aquesta manera, la geometria, sense derivar-se de l'experiència, imposa la seua llei a la realitat. Açò és així perquè l'espai imprès en les coses per la nostra Sensibilitat, l'espai *a priori*, els presta aquesta forma geomètrica i per tant és possible fer judicis sintètics *a priori* en les matemàtiques.

Segons Kant, les coincidències entre la geometria i la realitat es deuen a què la realitat forçosament ha de tenir la forma de la geometria atès que la geometria, l'estudi de l'espai, és la forma de tota intuïció possible. La Sensibilitat, la nostra facultat de tenir sensacions, és la que imprimeix la forma 'espai' en les sensacions. **L'espai** no és doncs una cosa més, a banda de les altres coses, sinó que és la **condició que el subjecte imposa a la cosa per a què la cosa siga cognoscible**⁷.

Temps. L'exposició transcendental mostrarà que el temps (l'intuïtiu i l'apriorisme del temps) és la condició de possibilitat dels judicis sintètics *a priori* en l'aritmètica. Hem d'intuir el temps per sumar, restar, multiplicar o dividir; i això ho fem, a més, *a priori*. La condició indispensable per fer-ho és que suposem, com base de totes les nostres operacions, la successió dels moments en el temps.

Kant arriba a la conclusió que **espai i temps són les formes de la Sensibilitat**. I per Sensibilitat entén la facultat de tenir percepcions. D'aquesta manera, les Matemàtiques representen un sistema de lleis *a priori* que s'imposen a tota percepció sensible. En efecte, totes les percepcions sensibles, tots els objectes reals físics estan subjectes a les lleis matemàtiques. Com és açò possible? És possible perquè espai i temps, base de les matemàtiques, no són coses que coneguem per l'experiència, sinó que són formes de la nostra facultat de percebre les coses i, per tant, són estructures que, *a priori*, imprimim sobre les nostres sensacions per a convertir-les en objectes cognoscibles.

3.1.2 Idealisme transcendental

L'estètica transcendental posa els fonaments de l'Idealisme Transcendental. **L'Idealisme Transcendental pretén descobrir les condicions de cognoscibilitat de l'objecte.**

El que és l'objecte, no ho és *en si* i *per si*, ho és en tant que objecte de coneixement d'un subjecte. El que és el subjecte, tampoc no ho és com un ser absolut, *en si* i *per si*, sinó que ho és en tant que subjecte destinat a conèixer un objecte. En aquesta indissoluble correlació del subjecte i l'objecte està el secret de l'Idealisme Transcendental. I, el primer contacte entre el subjecte i l'objecte consisteix en què el subjecte imprimeix les formes d'espai i temps en l'objecte. És per açò que no podem percebre les coses tal com són, sinó tal com ens les representem en l'espai i el temps. Espaiositat i temporalitat són com ulleres necessàries per veure; amb elles veiem les coses en l'espai i el temps, és a dir, veiem els **fenòmens**. Però no veiem les coses tal com són *en si*, els **noumèns**. Espai i temps són formes de la Sensibilitat humana, i no trets objectius de les coses. Kant els atribueix realitat empírica i idealitat transcendental, el que vol dir que són reals perquè formen part de la nostra experiència, però manquen d'existència independent de la nostra experiència. Kant ha proclamat la incognoscibilitat de les coses *en*

⁷ Açò vol dir que l'espai, sent una forma de la nostra facultat de percebre objectes, imprimeix a les coses la seua pròpia estructura; és per açò que després les coses tenen l'estructura de l'espai.

si (noumen). Sobre les coses *en si* no podem tenir coneixement. Només podem conèixer coses extenses en l'espai i successives en el temps, els fenòmens. I com espai i temps no són propietats de les coses, deixa de tenir sentit parlar de conèixer *les coses en si*. La teoria de que tots els objectes dels sentits són purs fenòmens, o que el que coneixem són fenòmens, l'anomena Kant idealisme transcendent. El coneixement sensible és el primer esglaió del coneixement dels fenòmens. Per accedir al coneixement complet dels fenòmens cal afegir-li a la Sensibilitat els conceptes de l'Enteniment.

3.2 Analítica Transcendental

Kant, en l'Analítica Transcendental investiga de quina manera l'Enteniment coneix el que la Sensibilitat ha percebut sota les formes d'espai i temps.

El nostre coneixement sorgeix bàsicament de dues fonts del psiquisme: la primera és la facultat de rebre representacions (receptivitat de les impressions); la segona és la facultat de conèixer un objecte a través d'aquestes representacions (espontaneïtat dels conceptes). Mitjançant la primera se'ns dona un objecte; amb la segona, el *pensem* en relació amb la representació (com a simple determinació del psiquisme). **La intuïció i els conceptes constitueixen, doncs, els elements de tot el nostre coneixement**, de manera que ni els conceptes poden subministrar coneixement prescindint d'una intuïció que els corresponga d'alguna forma, ni tampoc no ho pot fer la intuïció sense conceptes. [...] Cap d'aquestes propietats és preferible a l'altra: sense Sensibilitat cap objecte ens seria donat i, sense enteniment, cap seria pensat. Els pensaments sense continguts són buits; les intuïcions sense conceptes són cegues. (*Crítica de la raó pura*, Lògica trasc., Segona part, B 75)

La Sensibilitat, per si mateixa, no aporta cap coneixement. Necessita de l'Enteniment per a què els fenòmens donats en la Sensibilitat puguin ser pensats, coneguts. **Comprendre un fenomen significa que aquest pot ser referit a un concepte.** "Necessitem incloure aquest nou objecte dins d'una sèrie de conceptes (animal, vegetal, vertebrat, etc que ens permeta conèixer el que fenomènicament se'ns apareix. Açò és el que fa l'Enteniment", **organitzar i classificar les intuïcions amb conceptes**, els quals li permetran pensar i conèixer els fenòmens.

En l'Analítica Transcendental, Kant establirà les condicions *a priori* que fan possible pensar un fenomen, és a dir, les condicions necessàries que, unides a les de la Sensibilitat (espai i temps), **constituïran l'experiència**. Els principis *a priori* que faran possible pensar l'experiència també faran possible el coneixement científic de la Naturalesa, açò és, la Física. L'Analítica Transcendental mostra quines condicions *a priori* suposa el coneixement intel·lectual, o el que és el mateix, com són possibles els judicis sintètics *a priori* en la Física.

Les conclusions fonamentals de la Analítica Transcendental són:

- En l'Enteniment trobem elements no empírics, **elements a priori** als quals Kant anomena **categories**.
- L'Enteniment imposa **condicions intel·lectuals** per a poder pensar els objectes que s'ofereixen a la Sensibilitat.
- Encara que no tenen un origen empíric, **les categories** i els principis purs de l'Enteniment **només poden tenir un ús empíric**: poden utilitzar-se per a conceptualitzar o comprendre el material que es dona a la Sensibilitat (com quan dic "estic escrivint sobre una taula" o que "el meu braç és la causa del desplaçament de la cadira en el saló", ...) però no per a conceptualitzar o comprendre el que està més enllà de l'experiència empírica o percepció (com quan dic "Déu és un" o "Déu és la causa de l'existència de les coses").

3.2.1 Analítica dels conceptes

L'Enteniment és la capacitat de pensar les representacions fenomèniques de la realitat que estan ja ordenades i unificades espai-temporalment per la Sensibilitat. Per açò el podem definir com la **facultat que unifica i ordena els fenòmens donats per la intuïció sensible amb les categories o conceptes purs**.

Veiem açò amb un exemple. "Açò és un arbre" és un judici amb un concepte empíric 'arbre' i un concepte pur 'substància'. Un **concepte empíric** és una forma d'organitzar i ordenar la varietat i multiplicitat de les impressions sensibles; i alhora, una "regla" per aplicar tal concepte a altres varietats i multiplicitats semblants. Un **concepte pur** (categoria) és el que no prové de l'experiència, com ara 'substància', que ens permet dir "açò és un arbre", segons una regla que pertany només a l'Enteniment. Amb les categories jutgem (pensem) els objectes sensibles intuïts: no podem anomenar "arbre" a cap cosa si prèviament no tenim el concepte "substància".

3.2.1.1 Deducció metafísica de les categories

La deducció metafísica de les categories és l'explicació de què són les categories i quantes són. **Les categories són les formes pures a priori de l'Enteniment**. Hi ha tantes categories (regles de pensar) com tipus de judicis (maneres de pensar les coses). Kant dedueix les categories de les dotze classes de judicis que la lògica del seu temps classificava en quatre grups de tres, en un esquema amb reminiscències aristotèliques: quantitat, qualitat, relació i modalitat.

a) Els judicis i la seua classificació

En la lògica formal els judicis solen dividir-se segons quatre punts de vista: quantitat, qualitat, relació i modalitat. I des de cadascú d'aquests punts de vista, els judicis es divideixen en tres tipus:

- Segons la **quantitat** del subjecte:
  - **Individuals**: afirmen alguna cosa d'un subjecte singular ("aquest A és B" o "Kant és filòsof").
  - **Particulars**: afirmen alguna cosa de diversos subjectes ("alguns A són B" o "alguns éssers humans són filòsofs").
  - **Universals**: el subjecte és un concepte pres en tota la seua extensió ("tot A és B" o "tot ser humà és mortal").
- Segons la **qualitat**:
  - **Afirmatius**: prediquen el predicat del subjecte; diuen que una cosa és "açò" ("Kant és filòsof").
  - **Negatius**: no prediquen el predicat del subjecte ("l'àtom no és simple").
  - **Infinits**: prediquen del subjecte la negació del predicat ("els ocells són no mamífers"). El judici infinit conté limitacions perquè diu el que una cosa no és i deixa obert un camp infinit del que poguera ser. No fa més que limitar el subjecte.
- Segons la **relació**:
  - **Categòrics**: afirmen sense cap condició el predicat del subjecte ("l'aire és pesat").
  - **Hipotètics**: afirmen el predicat del subjecte sota una condició ("si A és B, llavors és C" o "si Joana és italiana, aleshores és europea");
  - **Disjuntius**: afirmen alternativa i exclusivament un predicat o un altre, o diversos predicats ("A és B o C" o "Joana és argentina o italiana").
- Segons la **modalitat**:
  - **Problemàtics**: afirmen del subjecte el predicat com possible ("A pot ser B");
  - **Assertòrics**: el predicat s'afirma amb veritat ("A és B" o "la calor dilata els cossos" -aquest judici és assertiu, perquè així ocorre, però podria ser d'una altra manera);
  - **Apodíctics**: el predicat és afirmat com un predicat necessari del subjecte ("A és necessàriament B" o "la suma dels angles d'un triangle ha de ser dos rectes" i no pot ser d'una altra manera).

b) Les categories

Si l'acte de jutjar és alhora l'acte de posar la realitat, aleshores les diferents maneres en què pot presentar-se la realitat estaran, totes elles, contingudes en les distintes formes de judici que acabem d'enumerar. Serà prou extraure de cadascuna de les formes del judici, la forma corresponent de la realitat, i així obtindrem la taula de les dotze categories.

- Des del punt de vista de la **quantitat**, els judicis donen lloc a les categories següents:
  - **Unitat** (judicis individuals).
  - **Pluralitat** (judicis particulars).
  - **Totalitat** (judicis universals).
- Des del punt de vista de la **qualitat**:
  - **Realitat**, en el sentit d'essència (judicis afirmatius).
  - **Negació** (judicis negatius).
  - **Limitació** (judicis infinits).
- Dels judicis segons la **relació**, Kant extrau les categories següents:
  - **Substància i accident** (judicis categòrics).
  - **Causa i efecte** (judicis hipotètics).
  - **Reciprocitat** (judicis disjuntius).
- Dels judicis de **modalitat**:
  - **Possibilitat/impossibilitat** (judicis problemàtics).
  - **Existència/inexistència** (judicis assertòrics).
  - **Necessitat/contingència** (judicis apodíctics).

Les categories són les formes pures a priori de l'Enteniment. Les categories són conceptes buits de l'Enteniment, són les eines amb les quals l'Enteniment ordena el coneixement sensible, són la condició universal i necessària que possibilita la comprensió dels fenòmens, són les que **possibiliten fer judicis sintètics a priori en Física**. És per açò que les lleis de la Naturalesa, les lleis de la Física, són les lleis de la Raó, del nostre propi pensar. Les lleis de la Física remeten al subjecte epistèmic, i no a la de la realitat en si (noümen).

3.2.1.2 Deducció transcendental de les categories

Què són les categories? La deducció transcendental de les categories mostrarà que aquestes són les condicions necessàries per a la comprensió intel·lectual dels fenòmens, o de l'experiència. I, a més a més, són les condicions de possibilitat dels judicis sintètics *a priori* en la Física. Amb la deducció transcendental de les categories, Kant estableix que **les condicions del coneixement són alhora les condicions de l'objectivitat**, de la realitat de les coses.

D'on ens provenen les categories? Podríem dir que les categories ens vénen de l'experiència, però no és així. Si les condicions del coneixement (les categories) ens les proporcionaren les impressions sensibles que ens envien les coses, Hume tindria raó i el coneixement universal i necessari seria impossible. Les coses només envien impressions sensibles; les impressions sensibles s'agruparien en les nostres ments com vivències pures, d'una manera casual, arran d'associacions de semblança, de contigüitat, de contrast. Aleshores esperaríem que el sol isca demà pel simple costum d'haver-lo vist eixir fins ara, però no per un fonament real. Si les intuïcions foren les encarregades de proporcionar-nos les categories, que són condicions del coneixement, no hauria coneixement científic.

Però, si les categories no les obtenim de l'experiència, aleshores **les posa el subjecte epistèmic**. Aquí arribem, de nou, al **capgirament copernicà**. Tot coneixement d'un objecte, tota síntesi d'una multiplicitat, la fa un subjecte. Condició prèvia a tot objecte possible de l'experiència és, doncs, l'existència d'una consciència que siga raó i origen de la unitat i de la síntesi. Aquest subjecte l'anomenà Kant "unitat transcendental de la consciència", "unitat sintètica i originària de l'apercepció", "subjecte transcendental", "**jo transcendental**" (per a diferenciar-lo d'un "jo empíric"). Cap experiència de

coneixement és possible sense l'existència d'aquest jo transcendental, punto cap on convergeixen, mitjançant successives síntesi, la multiplicitat i dispersió de l'experiència. El jo transcendental, per fer la síntesi, per a construir-ne l'objecte, aplica les categories. Aquest és l'origen de l'**objectivitat**, del coneixement objectiu: tot el que és objecte de coneixement ho és perquè pot estar pensat segons les categories de l'Enteniment. I, pel mateix, també aquest és l'origen de la intersubjectivitat i de la possibilitat de la ciència. D'aquesta manera, l'Enteniment passa a ser també legislador de la Naturalesa perquè imposa les regles o lleis (*a priori*) a les quals està sotmesa l'experiència.

En quin àmbit poden ser aplicades les categories? La deducció transcendental de les categories delimita l'àmbit on poden ser utilitzades. El coneixement està format per dos elements: el concepte amb el qual pensem un objecte i la intuïció per la qual rebem aquest objecte. Si manca cap dels dos elements, ens trobem o davant d'una intuïció cega o davant d'un concepte buit. Per açò, el coneixement que proporcionen **les categories constitueixen l'experiència, però no poden ser aplicades més enllà de l'experiència.**

Kant fa una teoria del coneixement que, com propedèutica de la Metafísica, elimina la *cosa en si* (*noümen*) en tant que objecte de coneixement i fixa la correlació entre el subjecte i l'objecte en el coneixement: el subjecte és qui converteix la *cosa en si* (*noümen*) en objecte de coneixement (*fenomen*). Subjecte i l'objecte són termes correlatius que sorgeixen en l'àmbit del pensament humà.

3.2.2 Analítica dels principis

La segona part de l'Analítica Transcendental s'ocupa de **com apliquem les categories als fenòmens**. Dit d'una altra manera, de com podem formular judicis sintètics *a priori* sobre l'experiència a partir de les categories. La resposta, la dona Kant en dos passos: amb la doctrina de l'esquematisme dels conceptes purs i amb la del sistema dels principis de l'Enteniment.

3.2.2.1 Esquematisme dels conceptes purs.

Mitjançant les categories comprem les intuïcions empíriques. Comprendre alguna cosa mitjançant una categoria significa que aquesta cosa està continguda en la categoria en qüestió. Una condició per a usar un concepte és, segons Kant, que hi haja una semblança entre el concepte i allò al que s'aplica el concepte. I açò és el que ocorre amb un concepte empíric i allò al que aquest concepte és aplicable. Però no ocorre el mateix amb les categories: entre una categoria i allò al que s'aplica hi ha un abisme. La connexió entre la categoria i el que és donat al sentit s'estableix a través del concepte empíric⁸, i la connexió entre el concepte empíric i la categoria s'estableix pel fet que la categoria és una regla per al concepte empíric. Però la condició sota la qual una categoria pot donar regles per a conceptes empírics és, segons Kant, que estiga **esquematzada**, és a dir, que **estiga sotmesa a la determinació transcendental del temps**, o si es vol, que done regles *a priori* per a la successió temporal.

Els **esquemes**, doncs, no són més que determinacions *a priori del temps*, segons regles, i aquestes, segons l'ordre de les categories, es refereixen a la *sèrie del temps*, al *contingut del temps*, a l'*ordenació del temps* i, finalment, al *concepte del temps*, pel que fa a tots els objectes possibles (B 184-185)

L'exposició del **sistema complet dels esquemes transcendentals** està feta segons l'ordre de les categories. Així, l'esquema de cada categoria conté i fa representable els següents aspectes del temps en relació amb la totalitat dels objectes possibles: sèrie, contingut, ordre i conjunt. Vegem-ho:

⁸ La categoria 'substància' està relacionada amb el concepte 'gat', de la mateixa manera que el concepte 'gat' està relacionat amb un gat particular o amb una imatge mental particular d'un gat.

- L'**esquema de la categoria de quantitat** representa la producció (síntesi) del temps mateix en l'aprehensió successiva d'un objecte. Està representat pel **número**, doncs li correspon a aquest el presentar l'addició successiva d'unitats homogènies.
- L'**esquema de la qualitat** està representat pel **fet d'omplir el temps** o la síntesi de la sensació amb la representació del mateix. En efecte, tota sensació posseeix una magnitud mitjançant la qual pot omplir el temps, en major o menor grau, fins a poder reduir-se a res. Existeix, doncs, un **trànsit** de la realitat a la negació que converteix cada realitat en representable com un *quàntum*.
- L'**esquema de la relació** és necessari representar-se el **llaç** que lliga les percepcions entre si en tot temps. Per a cada categoria existeix un esquema:
  - L'**esquema de la categoria de substància** és la **permanència en el temps**, açò és, la seua representació com a substrat de determinació empíric-temporal; en general, substrat que roman, mentre tot canvia.
  - L'**esquema de la categoria de causalitat** consisteix en el coneixement que la **successió d'allò múltiple** es troba sotmesa a una regla.
  - L'**esquema de la categoria de comunitat** (acció recíproca) o de causalitat recíproca de la substància respecte dels accidents és la **coexistència** de les determinacions d'una en relació amb les de les altres, conforme a una regla universal.
- L'**esquema de la modalitat**, ens representem el temps mateix com a correlat que determina si un objecte pertany al temps, i com és possible aquesta pertinença. Així:
  - L'**esquema de la categoria de possibilitat** representa la concordança de la síntesi de diferents representacions amb les condicions del temps en general.
  - L'**esquema de la categoria de realitat** representa l'existència en un temps determinat.
  - L'**esquema de la categoria de necessitat** representa l'existència d'un objecte en tot temps.

Els esquemes són absolutament necessaris per a la sensibilització de les categories. Només gràcies als esquemes poden ser aplicades a les coses tal com se'ns manifesten per a convertir-les en objectes coneguts (fenòmens). Així **els esquemes transcendents es converteixen en les condicions universals i necessàries de tot ús empíric de les categories**. Els esquemes no solament permeten l'aplicació de les categories als fenòmens, fent-los objectius, sinó que, a més, limiten el seu ús a l'experiència.

3.2.2.2 Els principis de l'Enteniment

Sobre els esquemes es recolzen els principis generals que l'Enteniment aplica a la naturalesa per a fer-la comprensible a través de la necessitat i la universalitat. Aquests principis **són les regles de l'ús objectiu de les categories** i en aquest sentit poden considerar-se com les condicions intel·lectuals del seu ús empíric. Kant aplica als quatre grups de categories quatre principis diferents:

- Principis matemàtics: Són principis per a la construcció d'objectes. Fan referència a l'existència o constitució d'alguna cosa com a objecte en l'experiència. Regeixen l'experiència possible. Estan referits només a la forma dels fenòmens. No són principis matemàtics, sinó principis legitimadors de l'aplicació de les Matemàtiques als fenòmens.
  - **Principi dels axiomes de la intuïció:** totes les coses són magnituds extenses. Aquest principi posa de manifest que tot allò que vulga convertir-se en objecte d'experiència, ha de ser abans una magnitud extensa⁹. Aquest principi explicita els trets implícits en la categoria 'quantitat'.
  - **Principi de les anticipacions de la percepció:** tot el que és real té magnitud intensiva, és a dir, un grau. Aquest principi determina l'objecte de l'experiència en allò que constitueix la seua realitat mateixa. Està referit a la *matèria* del fenomen, que és allò *real* de la sensació mateixa. Amb aquest principi constituïm l'aspecte quàntic-material d'un objecte.

⁹ ha de posseir les característiques de l'ens matemàtic: ser mesurable, quantificable, posseir figura, grandària, etc.

- Principis dinàmics: Constitueixen les regles conforme a les quals s'explica el fenomen en tant que objecte del coneixement físic-matemàtic.
  - **Principi de les analogies de l'experiència:** l'experiència només és possible quan hi ha una connexió necessària entre percepcions sensibles. Les analogies són principis per a la síntesi d'allò múltiple pel que fa al temps. Estableixen les condicions de l'experiència¹⁰. Substància, causalitat i interacció (reciprocitat) són condicions necessàries per a crear una unitat pel que fa al que Kant anomena les tres maneres del temps: permanència, successió i simultaneïtat. Així, un objecte podrà estar en relació amb el temps de tres formes diferents: respecte a la seua *permanència* en el temps, respecte a la *successió* amb uns altres en el temps, respecte a la *simultaneïtat* amb uns altres en el temps.
    - **Primera analogia:** principi de la permanència de la substància. Una condició necessària per a decidir si quelcom ocorre abans de, després de o simultàniament a una altra cosa, és que hi haja alguna cosa que romanga in-canviada, és a dir, que hi haja un subjecte del canvi, la substància.
    - **Segona analogia:** tots els canvis es produeixen de conformitat amb la llei de connexió de causa i efecte. Si veig que alguna cosa succeeix, puc saber *a priori* que hi ha una causa. Però només l'experiència pot decidir quina és aquesta causa.
    - **Tercera analogia:** totes les coses que existeixen simultàniament es troben en relació recíproca.
  - **Principi dels postulats del pensament empíric:** "Postulat" significa requeriment, exigència. Indiquen les exigències a les quals estan obligats els objectes de l'experiència en tant que poden posseir diferents maneres d'existència: possible, real o necessària.
    - **Primer postulat** (possibilitat). El postulat de la possibilitat exigeix que el concepte d'una cosa haja d'estar conforme amb les condicions formals de l'experiència en general. Aquest requeriment constitueix la veritat transcendental del coneixement, la qual precedeix a la seua veritat empírica.
    - **Segon postulat** (realitat). El criteri per a què alguna cosa siga real és que aparega com a percepció sensible, o pugui ser relacionada amb ella. Només la percepció sensible pot decidir el que és real.
    - **Tercer postulat** (necessitat) Una conseqüència de la segona analogia sembla ser que tot el que és real és també necessari. Tot ocorre segons determinada llei i per tant tot ha de ser necessari. La diferència entre allò real i allò necessari és, per tant, epistemològica. Que alguna cosa aparega com a percepció sensible ens autoritza merament a dir-li real. Només quan alguna cosa és reconeguda com a esdeveniment deduïble per una llei empírica particular, és reconeguda com a necessària.

El sistema dels principis de l'Enteniment és també el sistema de la unitat de la Naturalesa i de la unitat que representa el coneixement. L'Enteniment construeix un món, o una Naturalesa, perquè la seua tasca consisteix a aconseguir la síntesi de la diversitat, la unitat de la multiplicitat. Ara bé, adverteix Kant, encara que "els principis de l'Enteniment pur no són una altra cosa que principis *a priori* de la possibilitat de l'experiència i que a l'experiència es refereixen tots els judicis sintètics *a priori*", la ment humana tendeix a aplicar-los més enllà de l'experiència, en tractar la *cosa en si* (*noûmen*) com si fos la cosa percebuda per la intuïció, com si fos el fenomen, portada pel mateix impuls que l'obliga, en la seua tasca impossible i necessària alhora, a fer Metafísica, a plantejar-se preguntes que no pot rebutjar, però que tampoc no pot contestar.

---

¹⁰ Si per Naturalesa entenem la connexió de les coses que existeixen, i si, a més tot existeix en el temps, aleshores les analogies determinen la Naturalesa. Les lleis empíriques, la validesa de les quals es verifica per l'experiència, són, doncs, solament possibles en virtut de la condició *a priori* de l'experiència que proporcionen les analogies.

3.3 Dialèctica Transcendental

La Dialèctica Transcendental¹¹ tracta sobre si són possibles els judicis sintètics *a priori* en la Metafísica, o si és possible la Metafísica com a ciència. La resposta de Kant és negativa. La Metafísica no és possible com a ciència perquè no respecta les condicions de tot coneixement possible i alhora de tota objectivitat possible establertes en l'Estètica i l'Analítica Transcendentals. La Metafísica pretén conèixer les coses en si mateixes i de les coses en si mateixes no hi pot haver coneixement, doncs aquest ha estat definit com coneixement de fenòmens.

Hem vist que tot coneixement és i es verifica com a confluència de dos grups d'elements: els formals i els materials. El grup d'elements formals ve determinat per les condicions *a priori* de l'espai, del temps i les categories; però l'espai, el temps i les categories només són formes, condicions ontològiques que s'apliquen, s'imprimeixen sobre el material proporcionat per la percepció sensible. L'altre grup d'elements, que conflueix amb els elements formals, per a formar el coneixement és la percepció sensible que, emmotlant-se i subjectant-se a les formes d'espai, temps i categories, constitueix el que anomenem l'objectivitat, la realitat de l'objecte a conèixer. No obstant açò, la Metafísica pretén que la Raó pugui conèixer les coses *en sí*. Kant vol mostrar per què la Metafísica té aquesta il·lusió d'arribar a les coses *en sí* mitjançant idees racionals. Els objectes, les coses *en sí* (ànima, univers, déu), que pretén conèixer la Metafísica, no ens en són donats en l'experiència sensible. La Raó arriba a *les coses en si* perquè és el poder de sintetitzar impressions, de fer unitats sintètiques. Aquest poder sintètic de la Raó es legítim quan recau sobre el material donat per l'experiència. Però la Raó no s'atura i fa funcionar la seua capacitat de síntesi fora dels límits de l'experiència; la Raó no es conforma amb unes quantes síntesis, que anomenem coses, substàncies, la calor, l'electricitat, el magnetisme, els cossos, sinó que vol fer una síntesi de síntesi fins arribar a unitats que compreguen la totalitat del sintetitzable, de l'unible. I quan ha aconseguit aquestes síntesis totals, ha arribat als objectes tradicionals de la Metafísica: ànima, univers i déu¹², els quals són anomenats per Kant **idees**. Ara bé, aquestes síntesis totalitàries estan fonamentades en la categoria 'causa-efecte'. En el seu afany per conèixer, la raó passa successivament d'un efecte a la seua causa en un procés infinit perquè vol arribar a l'incondicionat. L'incondicionat no es dona mai en la nostra experiència; però la raó vol l'incondicionat. És per açò que, en compte d'anar de l'efecte a la causa en una sèrie infinita, bota sobre la sèrie, pren la totalitat de la sèrie, la sintetitza en una idea i estableix l'ànima, l'univers i déu, com unitats incondicionades d'aquestes sèries infinites condicionades. Aquest bot il·legítim d'allò que està condicionat a la totalitat incondicionada és el que comet la Metafísica. Veiem-ho.

3.3.1 Ànima

Kant fa veure que de l'ànima no podem predicar no res, perquè l'ànima no pot ser objecte de coneixement atès que no es tracta d'un fenomen donat en l'experiència. En l'experiència, en el temps, que és on es donen els fenòmens anímics, l'única cosa que obtenim quan mirem cap al nostre interior és una sèrie constant de vivències, que es desplacen unes a altres i que, a més a més, cadascuna d'elles té, dins de si, un senyal doble: per una banda, és vivència d'un jo i, per una altra, vivència d'una cosa; però no trobem cap vivència que pugui ser considerada com el que anomenem 'ànima'. Per tant, no podem, sense transgredir les condicions del coneixement, considerar l'ànima com una cosa a conèixer. Així la psicologia racional¹³ comet una transgressió en presentar-nos la idea 'ànima' com una cosa fora del temps.

11 Es diu Dialèctica transcendental perquè en ella es verifica una discussió de la raó amb si mateixa, un xoc de tesi i antítesi, sobre la possibilitat de la Metafísica.

12 'Ànima' és la síntesi última que la raó fa de totes les nostres vivències. 'Univers', la síntesi total de tot el que pot contraposar-se al jo pensant, tot objecte a conèixer. I, 'Déu' és la síntesi suprema no sols de les coses que existeixen, de l'univers, sinó també de les meues vivències i de la meua ànima mateixa.

13 La psicologia racional és la part de la metafísica encaminada a mostrar que l'ànima és simple i per consegüent immortal.

3.3.2 Univers. Antinòmies de la Raó pura

Kant fa veure que si prenem l'univers com una cosa *en si* de la qual podem predicar propietats metafísiques, ens trobarem que de l'univers podem fer afirmacions contradictòries. Cadascuna d'aquestes contraposicions de tesi i antítesi, igualment aprovatòries pel que fa a l'univers, les anomena Kant antinòmies de la Raó pura; i en descobreix quatre en la Metafísica.

- **Primera antinòmia.**
  - **Tesi:** l'univers té un principi en el temps i límits en l'espai.
Demostració: L'univers ha de tenir un principi en el temps, perquè si no fos així mancaria de sentit açò que anomenem esdevenir¹⁴. Si l'univers és una cosa que existeix, ha d'haver començat a existir en un moment del temps i acabarà d'existir en un altre moment del temps. Per altra banda, l'univers no pot ser infinit en l'espai, ha de tenir límits perquè tot el que existeix representa una realitat que no és l'espai, sinó una cosa en l'espai, del contrari es confondria amb l'espai mateix.
  - **Antítesi:** l'univers és infinit en el temps i en l'espai.
Demostració: Si suposem que l'univers va tenir un principi en el temps, què hi havia abans? Manca de sentit suposar que abans de l'univers, res no existia, perquè del no-res, res no ix. Per a què l'univers existisca, abans hi havia d'haver existit alguna cosa i, aquesta cosa havia d'existir en el temps. Ara bé, si va existir quelcom abans de l'univers en el temps és perquè no hem utilitzat la paraula 'univers' en tota la seua extensió, doncs d'haver-ho fet, hauríem inclòs aquesta cosa dins el concepte 'univers'.
- **Segona antinòmia:**
  - **Tesi:** tot el que existeix a l'univers està format per elements simples, indivisibles.
Demostració: l'existència de quelcom implica necessàriament que aquesta cosa, que existeix a l'espai, estiga composta d'elements mínims, indivisibles; que són simples.
  - **Antítesi:** el que existeix a l'univers no està format per elements simples, sinó per elements infinitament divisibles.
Demostració: si suposem l'existència de quelcom a l'espai i aquesta cosa és real, aleshores ocupa un lloc de l'espai; i si ocupa un lloc de l'espai, té extensió; i si és extensa és divisible.
- **Tercera antinòmia:**
  - **Tesi:** l'univers ha de tenir una causa, la qual siga in-causada.
Demostració: per la categoria 'causalitat', no podem suposar alguna cosa real que no siga l'efecte d'una causa; per tant, no podem de cap manera detenir-nos en la investigació de les causes.
  - **Antítesi:** l'univers no pot tenir una causa, que ella al seu torn no haja estat causada.
Demostració: si ens detenim en la investigació de les causes, tot el nostre coneixement de les coses reals roman penjat d'una incògnita, d'una contingència absoluta.
- **Quarta antinòmia:** (és una variant de l'anterior)
  - **Tesi:** ni a l'univers ni fora d'ell no hi pot haver un ser necessari.
  - **Antítesi:** a l'univers o fora d'ell ha d'haver-hi un ser necessari.

Com vegem, podem emetre tesis contradictòries sobre l'univers i igualment plausibles als ulls de la raó pura. Açò, però, no pot ser. Hi ha d'haver alguna errada. Segons Kant en les antinòmies matemàtiques (les dues primeres), l'errada és prendre 'espai' i 'temps' com *coses en si*, en comptes de prendre'ls com *formes* que la nostra facultat de conèixer imprimeix als fenòmens. Per tant, les tesis i les antítesis de les dues primeres antinòmies són falses, perquè el seu punt de partida és un supòsit contrari a les lleis i condicions del coneixement. En les dues últimes antinòmies, la solució per a Kant és la contrària. Les tesis i les antítesis poden ser ambdues vertaderes. Perquè les tesis s'ajusten a les lleis del coneixement, com quan es pensa, amb raó, que de tot ser, de tota realitat hi ha una causa que la determina, i aquesta al seu torn també té una causa, i així successivament. Però en canvi les dues antítesis boten per sobre de les condicions de tot coneixement possible i es refereixen a *coses en si*. Ara bé, suposem que existisca una via per arribar a les coses metafísiques, que no fos la del coneixement científic. Suposem que existisca al camp de la consciència humana una activitat que no siga l'activitat de conèixer, però que pugua conduir-nos a l'aprehensió o captació de les coses metafísiques. Aleshores les tesis i les antítesis

¹⁴ L'esdevenir és, precisament, que tot el que existeix comença a existir en un moment i acaba d'existir en un altre moment.

seran perfectament compatibles, perquè les tesis són vàlides en el món dels fenòmens, mentre que les antítesis són vàlides en el món dels noúmens.

3.3.3 Déu

Kant troba en les proves que tradicionalment s'han fet de l'existència de déu una errada de raonament: la raó eludeix les condicions de tot coneixement possible, de tota objectivitat possible. Kant agrupa les proves tradicionals de l'existència de déu en tres arguments principals:

- **L'argument ontològic:** jo tinc la idea d'un ser perfecte; aquest ens perfecte ha d'existir, perquè si no existira li faltaria la perfecció de l'existència i no seria perfecte. Kant discuteix aquest argument en mostrar que 'existència', és una categoria; una categoria formal la qual només podem aplicar-la legítimament a les percepcions sensibles. De manera que per afirmar que quelcom existeix, no n'hi ha prou amb tenir la idea d'aquest quelcom, sinó que a més cal tenir la percepció sensible corresponent. Com que de déu no tenim, no podem tenir, la percepció sensible corresponent, tampoc no podem afirmar la seua existència. O dit d'una altra manera: podem dir que tenim la idea d'un ens perfecte; que tenim la idea que aquest ens perfecte existeix, perquè en l'idea d'un ens perfecte està continguda la idea de l'existència. Però de les idees no ens podem eixir.
- **L'argument cosmològic** consisteix a enumerar un sèrie de causes fins a tenir que detenir-se en una causa in-causada, que és déu. Però açò és fàcil de refutar. L'errada del raonament està en el fet que de sobte s'acaba d'aplicar la categoria 'causalitat' sense cap motiu.
- **L'argument físic-teleològic**, el de la finalitat. Consisteix a descriure i descobrir en la Naturalesa algunes formes reals de les coses adequades a un fi, com ara l'estructura de l'ull humà per a veure, el funcionament de les quals no el podem explicar sense l'existència d'una intel·ligència creadora. Kant mostra que el concepte 'fi' és un dels conceptes metòdics que utilitzem per descriure la realitat, però del qual no podem traure cap altra conseqüència, sinó que tal o qual forma és adequada a un fi. No podem, sense eixir-nos dels límits de l'experiència, traure d'aquesta adequació a un fi conclusions referents al creador d'aquestes formes.

3.3.4 Resultats de la Dialèctica transcendent

Kant ha mostrat que l'errada de les argumentacions de la Metafísica es troba en el fet que eludeix els límits de l'experiència; que aplica les categories o no les aplica a capritx; que pren per objecte de coneixement el que és incognoscible, la *cosa en si* (*noúmen*). La Metafísica, per tant, comet l'errada de voler conèixer l'incognoscible. És, doncs, una disciplina impossible.

La *Crítica de la Raó pura*, que és una propedèutica, una teoria del coneixement destinada a antecedir la Metafísica, ens condueix a la conclusió que la Metafísica és impossible en tant que coneixement científic. La Metafísica, que des de Parmènides té la pretensió de ser un coneixement científic, racional, teòretic, de les *coses en si*, és, en tant que coneixement científic completament impossible. Les idees transcendents no ens ofereixen cap coneixement científic. Però açò no significa que Kant no les concedira valor. No tenen un ús cognoscitiu, però sí tenen un ús regulatiu: unifiquen els coneixements de l'Enteniment. En el seu ús regulatiu, les idees transcendents assenyalen, negativament, els límits que el coneixement científic no pot traspasar. I positivament impulsen l'ésser humà a seguir investigant, tractant de trobar una major unificació i coherència entre tots els seus coneixements. I així Kant prepara el terreny per a una **nova Metafísica**, elaborada per la Raó pràctica que tindrà l'Ètica i l'home com suport per a fonamentar les idees transcendents.

4 Bibliografia

- García Morente, M. Lecciones Preliminares de Filosofía. Ed. Porrúa. Lecciones XV a XX.
- Ferrater Mora, J. "Ilustración" en Diccionario de Filosofía. Ed. Alianza.
- Hartnack, J. *La teoría del conocimiento de Kant*. Ed. Cátedra, 1981
- J. Cortés Morató y A. Martínez Riu. *Diccionario de filosofía* en CD-ROM. Editorial Herder S.A. Barcelona. 1996
- Rábade Romeo, Sergio y otras *Kant: Conocimiento y racionalidad. El uso teórico de la razón*. Ed Cincel, 1988
- Tejedor Campomanes, C. *Historia de la Filosofía en su marco cultural* Ediciones SM Madrid, 1995.